

1965 -

- 1969

“Parasti bija tā: visi kvernēja “Kazā”. Atnāca Māra Brašmane ar fotoaparātu – un mēs kļuvām modeļi. Bijām ļoti paklausīgi un ļoti radoši modeļi,” grāmatā “Nenocenzētie. Alternatīvā kultūra Latvijā. 20. gadsimta 60. un 70. gadi” raksta tās sastādītājs Eižens Valpēters. Māras draugi un paziņas, kas pulcējās Vecrīgas kafejnīcās “Kaza” (“Sputņiks” bija tās oficiālais nosaukums) un “Putnu dārzs”, un kuru neliela portretu izlase skatāma šajā izstādē, bija sešdesmito gadu radošo jauniešu loks, viņu vidū arī mākslinieki, dzejnieki un citi, kas piederēja pēckara paaudzes brīvdomīgāko personību un alternatīvās kultūras videi. “Tas loks bija raibs, ļoti dažādi ļaudis. Man ir laimējies, ka es biju blakus un ka viņi ļāva man mierīgi fotografēt,” peticīgi atzīst Māra Brašmane pati.

Šos cilvēkus vienoja līdzīgas intereses un sarunas par mākslu, mūziku, literatūru, teātri, kino aktualitātēm arī viņpus dzelzs priekškara. Sešdesmitie bija viņu jaunības un romantikas laiks, kad, neskatojoties uz skarabajiem un nabadzīgajiem padomju okupācijas gadiem, politisko stagnāciju un vispārējo kontroli, visās radošajās jomās parādījās arī brīvākas izpausmes. Tādas kā eksperimentālā kustību teātra ansamblis “Rīgas pantomīma”, kurā darbojās Māras māsa un draugi, jauna kino valoda, kas ienāca ar poētiskā dokumentālisma filmām tepat Rīgā, vai kurai varēja sekot, apmeklējot kinodiskusiju kubu un Maskavas kinofestivālus. Modernisma māksla, ko iepazīna gan caur socbloka žurnāliem (kioskos tie bija brīvi nopērkami), gan caur ieguvumiem antikvariātos. Paslepus lasīja “samizdatus”, tostarp disidentu literatūru, un ar stopiem brauca uz Tallinas džeza festivāliem. Šo jauno cilvēku nonkonformisms nebija skaļš vai politiski deklaratīvs, drīzāk privāts un apolitisks, un atklājās caur viņu dzīvesveidu un ikdienas vērtībām, kur laiks “kvernēšanai” draugu lokā bija nozīmīgāks par iekļaušanos padomju normatīvajā sistēmā.

Ja daudziem “Kazā” ikdienišķās radošuma izpausmes bija dzeja un zīmēšana – dadaistiskiskas, sirreālas un abstraktas skices uz noplēstu burtnīcu lapām, piezīmju bloknota lapiņām un pat kafejnīcas salvetēm, Mārai Brašmanei tā bija fotografēšana. Tolaik vēl ar tēva pirmskara platfilmās fotokameru «Voigtländer», kuras apgūšana prasīja laiku, tāpēc sākotnēji rezultāts ne vienmēr bija tehniski perfekts, taču noskaņu tverošs, atturīgs un vienlaikus empātisks. Šīs fotogrāfijas gan netapa publiskai izstādīšanai, bet kā vērojumi, kas svarīgi pašai. “Cilvēki man vienmēr patika, visi portretējamie likās skaisti,” viņa atzīst.

Tā nav nejaušība, ka šie portreti līdzinās kādas šķietami redzētas filmas kadriem, jo Māru aizrāva Rīgas poētiskā dokumentālisma filmas, īpaši Ivara Krauliša “Baltie zvaniņi” (1961), kur saplūstot realitātei un mākslinieciskam skatījumam, izceļas liriska, taču ļoti dabiska noskaņa. Arī Māras Brašmanes fotogrāfijām piemīt jūtīgums, kas ikdienišķā vērojumā notver kādu pāri laikam stāvošu noskaņu. Šo fotogrāfiju ikdienas estētika un dzīves dokumentēšanas metode ir tuva pēckara humānisma virzienam starptautiskajā fotogrāfijas vēsturē. Viņa arī spilgti apliecina sieviešu fotogrāfu skatiena nozīmi padomju periodā, neskatoties uz to, ka tas Latvijas fotogrāfijas scēnā bija margināls. Šis skatījums ir aizgājušā laikmeta dokuments, kas nav zaudējis vēstījuma spēku arī šodien, tajās notverts laika gars, kas ir sen zudis, un kas vienlaikus bija gan citāds, gan radniecīgs abpus dzelzs priekškarām.

Ieva Astahovska

MĀRA BRAŠMANE

Šai it kā tehniski neveiksmīgajā kadrā – attīstot fotofilmu, tas pārizgaismots – notverta Māras fotogrāfes daba: brīžiem pat nemanāma, bet nešaubīgi labvēlīga un empātiska. “Es biju šausmīgi kautrīga, bet fotografējot interese par cilvēku bija tik liela, ka tiec tam pāri, skaties no malas un vispārināti. Man ir svarīgas noskaņas, tieši nebūtiskās lietas, bet, izrādās, nebūtiskas tās ir pēc vīrišķā piegriezuma,” viņa minējusi kādā intervijā. Portretu uzņēmis Eižens Valpēters. Viņi abi tolaik strādāja vienā brigādē pie ģeodēzistiem. “Braukāju pa Latviju komandējumos, ziemu vai vasaru staigāju ar latīņu. Kirziņzābaki, pufaika, un aparāts līdzī, protams.”² Te viņi bija ekspedīcijā Liepājā, kur pirms tekstilfabrikas “Lauma” celtniecības tās apkārtnē bija jāveic uzmērījumi. “Man jau bija, šķiet, 27 gadi, un es sapratu, ka nevar tā, ka es braukāju un strādāju pa melioratoru, ģeodēzistu un pa naktīm attīstu filmas. Tas nav nopietni. Un sapratu, ka vēlos pievērsties fotogrāfijai. Ar prieku aizgāju uz Rundāli strādāt.”³

²Māra Brašmane intervijā Ievai Puķei, “Laba, slīpa gaismiņa”. Ir. 07.05.2014.

³Ar apkārtējo pasauli pie sevis pašas. Saruna ar fotogrāfi Māru Brašmani”. Kultūras Rondo. 16.12. 2020.

EVA GURVIČA

Eva jeb Ieva bija kinozinātnieces Valentīnas Freimanis meita. Māra atminas, ka tolaik šis radniecības fakts nelikās svarīgs, lai gan Māra kā īsta sinefile gāja uz Valentīnas Freimanis kinolektorijiem, noskatījās visas interesantākas filmas kinoteātros un aizrautīgi lasīja pasaules kinorežisoru biogrāfijas. Evas mamma arī palīdzēja, kad viņa ar draugiem brauca uz Maskavas kinofestivāliem – izkārtāja iespējas tikt uz filmu seansi un sarunāja palikšanu. Šie festivāli tolaik bija ciešākā saikne ar starptautisko kino pasauli, tur varēja redzēt gan itāļu neoreālistu kino, kas atstāja iespaidu arī uz Māras fotogrāfisko redzējumu, gan dažādu režisoru retrospekcijas un daudz ko citu. “Kino bija pieejamāks, nekā fotogrāfija, tādēļ vizuālo skatījumu tas ietekmēja vairāk,” viņa min.

ATIS BRAŠMANIS

Māras Brašmanes jaunākā brāļa Ata portrets uzņemts “Putnu dārzā”, vasaras terasē pie *Hotel de Rome*. Līdzīgi kā “Kaza”, arī tā bija ideāla vieta, kur satikties. “Kad kāds bija brīvs, varēja atskriet no darba vai lekcijām.” Atis tāpat kā Māras māsa leva (Klingers) darbojās arī “Rīgas pantomīmas” ansamblī. Mācījās mūzikas skolā, vēlāk konservatorijā studēja fagota spēli, tomēr mūzikas studijas pameta un kļuva par operatora asistentu televīzijā pie dokumentālajām filmām. “Viņš bija ļoti šarmants un interesants,” Māra komentē. “Kad viņš atnāca mājās, vienmēr bārstījās ar anekdotēm, tad bija viena liela smiešanās.”

ZINA NIKUĻINA

““Kazas” lokā bija ļoti dažādi ļaudis un neviens nešķiroja tautības, sarunājāties gan latviski, gan krieviski,” atceras Māra. Zinaīda bija krievu meitene, kas sevi dēvēja par Kristīnu, jo no kāda poļu žurnāla ar vārdnīcas palīdzību bija iztulkojusi rakstu par Zviedrijas karalieni Kristīnu, un tulkojums bija nodrukāts. Poļu žurnāliem, kas Rīgā bija brīvi nopērkami, šai paaudzē bija nenovērtējama loma – “Projekt”, “Przekrój” (Šķērsgriezums), “Szpilki” (Augstpapēži), “Kobieta I Zycie” (Sieviete un dzīve) varēja uzzināt par aktualitātēm Rietumu mākslā, mūzikā, modē, avangarda un populārajā kultūrā. Zina arī pati veidoja sev neparastus tērpus – arī tā bija radošuma izpausme, centieni atšķirties no kopējā, visai pelēcīgā fona.

BIRUTA DELLE

Arī Biruta Delle (1944–2025), tolaik vēl mākslas akadēmijas studente, pēdējā kursā glezniecības studijas pameta, jo izvēlējās iet savu, padomju mākslas autsaideres ceļu, kas atšķīrās no oficiālā reālisma attēlojuma. Par “Kazas” laiku savā dzīvē viņa savulaik minējusi: “Mēs instinktīvi nepieņemām visu, kas saistīts ar padomisko. Pulcējāmies “Kazā”, bet politiku neapspriedām. Vienkārši bijām. Mums patika būt kopā. Vēlāk to nosauca par nevardarbīgo pretošanos.”¹ Pēc “Kazas” slēgšanas 1971. gadā daļa “kazistu” kādu laiku turpināja pulcēties Birutas un Huberta Deļļu mājās Pārdaugavā.

¹ Biruta Delle intervijā Andai Kļaviņai (nepublicēta; 2009. gada decembris) projekta “Padomju perioda nonkonformistiskā mantojuma dokumentēšanas un saglabāšanas Laikmetīgās mākslas muzeja krājumam” ietvaros. 2009.–2010. Latvijas Laikmetīgās mākslas centra arhīvs.

LAIMA EGLĪTE

“Kazā” Laima Eglīte (dz.1945) parādījās, kad vēl mācījās Rozentālskolā un jau spēlēja “Rīgas pantomīmā”, kur viņa kļuva par vienu no spožākajām ansambļa mīmistēm. Kad tapis šis foto, viņa studēja glezniecību Mākslas akadēmijā. Māra ar Laimu sadraudzējās, jo “Rīgas pantomīmā” darbojās arī Māras māsa Ieva un brālis Atis. “Es aizgāju viņiem līdzi, tas mani ļoti interesēja, bet es biju pārāk kautrīga, lai ar ķermeni prastu tā strādāt. Bet mans izteiksmes līdzeklis bija fotoaparāts. Tur es iepazinos gan ar Laimu, gan Eiženu. Daudz tikāmies, runājām par glezniecību, literatūru, kino. Tas viss vienoja.” Laima pati gan minējusi, ka nebija „kaziste”, šad tad tur aizgājusi, bet ne bieži, jo dēļ studijām un noslodzes pantomīmas ansamblī tam nebija laika.

BRUNO VASIĻEVSKIS

Arī šis – gleznotāja Bruno Vasiļevska (1939–1990) portrets – tapis “Putnu dārzā”. Bruno tāpat kā Juris Pudāns bija neformālajā kopā, ko dēvēja par “Franču grupu”, un kuru aktivitātes bija kopīga gleznošana akadēmijā un plenēros, sarunas par glezniecību, tās attīstību. Bruno bija grupas neformālais līderis, kas konsekventi izkopa savu manieri, reālistiskā glezniecībā tiecoties attēlot ideālu – ārpus ikdienišķās realitātes esošu – pasauli. “Viņš reti nāca uz “Kazu”. Bija noslēgts, un man pret viņu bija liels respekts, varēju tikai klausīties viņu sarunas par glezniecību, vērot no malas,” portretu komentē Māra pati.

JURIS PUDĀNS

Juris Pudāns (1941–2017) bija beidzis Rozentālskolu, studēja glezniecību Mākslas akadēmijā un bija viens no tā dēvētās “Franču grupas” loka. Šai neformālajā draugu kopā bija arī Maija Tabaka, Ieva Šmite (Lancmane), Imants Lancmanis, Bruno Va-siļevskis un Jānis Krievs. Viņu aizraušanās ar franču modernis-ma glezniecību un tās kultūru kopumā īsti neatbilda akadēmijas prasībām, un pēc nesaskaņām ar pasniedzējiem Juris studijas pameta. “Es tobrīd nezināju, ka ir tāda “Franču grupa”. “Kazā” viņš parasti turējās kopā ar Bruno Vasiļevski, abi bija kā tāda atsevišķa vienība,” Māra atceras.

DACE SOKOLOVSKA

“Kazistu” lokā bija daudzi gan no Rīgas lietišķās mākslas vidusskolas, gan mākslas akadēmijas. Arī Dace bija beigusi lietišķos, keramiķe. Māra draugu portretos centās fiksēt brīžus, kur cilvēks jūtas dabiski un brīvi, notverot arī pāri laikam esošu noskaņu, un atgriežoties pie tiem pēc ilgāka laika, tie, izrādās, ieguvuši papildus vērtību – fotogrāfija, kas vienlaikus ir subjektīva, dokumentāla un sociāla. “Es bildēju cilvēku tad, kad man liekas, ka viņš ir tieši tāds, kādu viņu pazīstu, dabisks. Vai kad izpaužas raksturs, vai ir kāda interesanta situācija. Man ļoti patīk cilvēku portreti, fascinē cilvēks – kā nu man izdodas viņu atklāt, es nezinu, bet man katrs cilvēks liekas kā īpaša pasaule, un es vēroju, kā tas izpaužas viņa kustībās, balsī, un kā to parādīt attēlā, lai tur būtu esence...”

EIŽENS VALPĒTERS

Eižens Valpēters (1943–2024) bija viens no “Kazas” pamatsastāva. Viņš pats minējis, ka “kazisti” identificējās ar 60. gadu strāvojumiem, īpaši bītnīkiem (par viņiem varēja uzzināt gan no kritizējošām publikācijām padomju presē, gan poļu žurnāliem). Eižens pats bija brīvmākslinieks, tolaik strādāja dažādus gadījuma darbus. “Nedēļu strādā, divas brīvas, iztikas minimums nodrošināts un arī laiks minimāli aizņemts. Bet, kad vajag darīt svarīgākas lietas, teiksim, braukt uz Maskavas kinofestivālu, Tallinas džezas festivālu vai vēl kur – tad jāiet no darba prom. Sešdesmitajos gados mūs tas neuztrauca, mēs bijām jauni.”⁴ Arī šis portrets tapis Liepājā, strādājot pie ģeodēzistiem. Taču īstā dzīve bija citur – viņš darbojās gan “Rīgas pantomīmā”, gan neoficiālajā grupā “Birojs”, kuras dalībnieki improvizēja ar eksperimentālā teātra un kino valodu, un piedalījās daudzās alternatīvās un neoficiālās radošajās norisēs, tostarp Andra Grīnberga organizētajos hepeningos un performancēs.

⁴Guntis Berelis, “Neiespējamā iespējamība. Saruna ar Eiženu Valpēteri”. 20.06.2010.

RĪDZINIEKI

Rīga – pilsēta un tās iemītnieki – vienmēr bijuši Māras Brašmanes fotogrāfiskā vērojuma fokusā, to komentē jau viņas pirmās nozīmīgākās personālizstādes nosaukums “Manas jaunības pilsēta” (2001) Mākslinieku Savienības galerijā.

Māra par fotogrāfijas uzņemšanu atceras: “Šo Latvijas brīvvalsts laika inteliģences pāriņi es ieraudzīju pie “Piena restorāna” uz Ļeņina un Kirova (Brīvības un Elizabetes) ielu stūra, kur tagad ir viesnīca “Radisson Latvija”, pretim Ļeņina piemineklim. Mums visiem, arī visapkārt bija vienāds, vienmuļš apgērbs, un, kad pēkšņi ieraugi tādu kundzīti, paliec priecīgs. Biju laimīga, ka viņi pat acis nepamirkšķināja, kad pagāju viņiem līdzās un uzņēmu trīs kadrus. Kāds vēlāk man mācēja teikt, ka tā kundzīte esot bijusi Kārļa Ulmaņa zobārste.”

DOMA LAUKUMS

Līdzās cilvēku vērojumiem Māras fotogrāfiju biežākie motīvi ir Rīgas un citu Latvijas pilsētu tvērumi, ielas, nami, jumti un pagalmi, centra un nomales dzīve. Te Rīgas “sirds” – Doma laukums – fotografēta no Jēkaba baznīcas torņa. “Toreiz staigāju pa Rīgu, fotografēju pagalmus, arhitektūru, un no Jēkaba baznīcas iznāca vecs vīrs, kas, izrādījās, bija tas, kurš reizi nedēļā uzvelk baznīcas torņa pulksteni. Sākām runāties, un viņš man ļāva uzkāpt tornī, cik augstu varu, un nofotografēt Doma laukumu no augšas. Tālumā Pēterbaznīca ar “cepuri” – vēl pirms torņa atjaunošanas.”

MĀRA BRAŠMANE

MANI DRAUGI

18.04.-31.05.2026.

IZSTĀDES KURATORS Kristians Fukss

TEKSTS Ieva Astahovska

IZSTĀDE VEIDOTA SADARBĪBĀ AR RĪGAS FOTOGRĀFIJAS BIENNĀLI

ATBALSTA Valsts kultūrkapitāla fonds, Rīgas Dome, GroGlass